

tot het stellen hunner verschillende diagnosen. De diepere oorzaak ervan is daarmee echter niet verklaard. Strindberg's geweldige productiviteit, de hoge kunstwaarde van de crisisboeken, die wederom oorspronkelijk in het Fransch zijn geschreven, zijn zin voor realiteiten en critiek, zijn verlangen naar bewijzen voor de meest fantastische occulte ervaringen, welke hij opdoet, zij maken, dat men alleen met het constateeren van een zekeren vorm van krankzinnigheid niet van de zaak en zeer zeker niet van haar gevolgen afkomt. Het boekje van prof. Martin Lamm *Strindberg och Makterna* (Stockholm 1936) vraagt hier onze aandacht. Lamm, een bekende Zweedsche litteratuurhistoricus (zie ook zijn werk *Strindbergs dramer*) raakt een belangrijke kwestie aan, wanneer hij zegt, dat Strindberg's veelvuldige „openbaringen” meestal alledaagsche werkelijkheids-situaties waren welke hij, mede onder invloed van zijn vervolgingswaan, ver-

Harriet Bosse in Naar Damascus

vertolkte als stonden zij in direct verband met zijn eigen persoon en lot, als vingerwijzingen van de machten dus, die een werktuig waren in God's hand. Volgens Lamm geeft dit een duidelijk beeld van Strindberg's egocentriciteit, welke inderdaad zijn persoon en werk beheerscht; onzes inziens is het echter de eenige voorwaarde waaronder de persoonlijke verhouding God-enkeling voor *Strindberg* mogelijk was. Verder toont Lamm aan, dat dezelfde gebeurtenissen, die Strindberg op het einde van de tachtigerjaren, onder de hevige huwelijksconflicten, tot atheïst maakten, hem in de negentigerjaren wederom terugbrachten tot het geloof. Hij werd atheïst omdat de wereld, de menschen en de heele ontwikkeling hem te zinloos en slecht toeschenen om nog aan een rechtvaardig God te kunnen gelooven. Religieus werd hij, steeds volgens Lamm, omdat die factoren in zijn oogen zulke afmetingen aannamen, dat hij behoefte had te grijpen naar het laatste redmiddel: het ge-